

Recenzja pracy doktorskiej Vyacheslava Gerasimova

pt. Podwodne obiekty archeologiczne Krymu. Metody badań i klasyfikacja.

(ПОДВОДНЫЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОБЪЕКТЫ КРЫМА. МЕТОДЫ
ИССЛЕДОВАНИЙ И КЛАССИФИКАЦИИ)

przygotowanej pod kierunkiem

dr hab. Radosława Karasiewicz-Szczypiorskiego

Wstęp

Druga połowa XX wieku przyniosła szereg innowacji technologicznych pozwalających w sposób łatwiejszy i bezpieczniejszy na eksplorację dna mórz i oceanów. Rozwój techniki w dziedzinie nurkowania spowodował zwiększenie zainteresowania podwodnym dziedzictwem kulturowym. Na popularności zyskało także zjawisko poszukiwania zatopionych miast lub skarbów znajdujących się najczęściej we wrakach statków. Negatywną tego konsekwencją stały się działania rabunkowe polegające na płądrowaniu obiektów znajdujących się na dnie.

Sięgające daleko w przeszłość dzieje żeglugi czarnomorskiej oraz specyficzne warunki środowiskowe powodują, że perspektywy badań tego akwenu wydają się szczególnie interesujące z punktu widzenia archeologii podwodnej. Potwierdzają to m.in. badania systematycznie prowadzone w ostatnich latach przy zachodnich brzegach Morza Czarnego, szczególnie w wodach Bułgarii, gdzie odkryto szereg dobrze zachowanych drewnianych wraków. Stało się to przedmiotem wielu rozpalających wyobraźnię doniesień prasowych o europejskim zasięgu. Wspomnijmy chociaż o odkrytym w 2018 roku kadłubie statku sprzed 2400 lat nazwanym statkiem „Odyseusa”, pozostającym mimo upływu wieków w bardzo dobrym stanie z zachowanym masztem. Wyniki tych prac są regularnie prezentowane na międzynarodowych konferencjach oraz w publikacjach naukowych.

Do momentu agresji Federacji Rosyjskiej na Krym w 2014 roku przez wiele sezonów prowadzone były tutaj systematyczne badania, także z udziałem różnych polskich instytucji, polegające na dokumentowaniu podwodnego dziedzictwa archeologicznego wokół półwyspu. Potrzeba tych działań wynikała z bardzo słabego stanu rozpoznania archeologicznego akwenów wokół Krymu. Dużym problemem, ciągle aktualnym, była działalność nurków amatorów, którzy wyławiali przedmioty spod wody w celach zarobkowych lub kolekcjonerskich, bezpowrotnie grabiąc i niszcząc stanowiska podwodne.

Skala tego rodzaju przestępczości w każdym kraju uzależniona jest od kilku czynników. Pierwszorzędnym jest, rzecz jasna, ilość obiektów zabytkowych oraz ich wartość. Pod tym względem tereny dzisiejszej Ukrainy stanowią przysłowiowe «Eldorado» dla rabusiów. W basenie Morza Czarnego do dziś znajdują się liczne stanowiska archeologiczne (również podwodne) związane ze starożytną Grecją i Rzymem czy Bizancjum.

Recenzowana praca doktorska autorstwa mgra Vyacheslava Gerasimova jest pierwszą naukową próbą podsumowania i zestawienia wszystkich prowadzonych do tego momentu badań podwodnych wokół Krymu. Rozprawa powstała na podstawie wieloletnich badań autora, w tym także na podstawie doświadczeń zdobytych w trakcie prowadzonych prac na stanowiskach podwodnych.

Niestety badania te zostały przerwane nagle z powodu rosyjskiej aneksji Krymu i od tego momentu wody wokół półwyspu są niedostępne dla archeologów. Z tego powodu jednym z ważnych celów pracy stała się systematyzacja wszystkich danych o stanie zachowania podwodnych stanowisk archeologicznych półwyspu według stanu z wiosny 2014 roku, które mogłyby posłużyć do oceny ewentualnego zniszczenia i grabieży po wyzwoleniu półwyspu przez stronę ukraińską.

Zawartość i konstrukcja pracy

Przedmiotem opracowania są podwodne stanowiska archeologiczne Półwyspu Krymskiego oraz ich klasyfikacja. Rozprawa składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, rozdziału podsumowującego, spisu skrótów, spisu literatury oraz załączników: tabeli podwodnych stanowisk archeologicznych Krymu oraz zestawienia znalezisk przypadkowych. Autor dodatkowo przygotował 12 mapek porządkujących prezentowane dane.

Zwraca uwagę znaczna objętość rozprawy licząca łącznie 790 stron, jak również wykorzystanych źródeł i wykazu literatury obejmującego 275 pozycji bibliograficznych.

Uznać należy, że przyjęta struktura badań, a następnie sama dysertacja sprzyja osiągnięciu założonego celu naukowego. Zebrane informacje posłużyły za bazę dla działań ukierunkowanych na stworzenie kompleksowej klasyfikacji stanowisk archeologicznych z rejonu Krymu, dokonanej na podstawie całościowego przeglądu wpływu rozmaitych czynników, w tym oddziaływania warunków naturalnych oraz stosowania określonych metod badań podwodnych, na stan zachowania rzeczonych obiektów. Można stąd wyciągnąć wniosek, że praca zaprojektowana została głównie jako źródłoznawcza.

Odnosząc się do struktury dysertacji można powiedzieć, że wprowadzenie i rozdział 1. mają charakter wstępu. Wypełniają one we właściwy sposób swoją funkcję, przekazując wszystkie istotne informacje wprowadzające do badań – od uzasadnienia zakresu chronologicznego, przez wyjaśnienie stosowanej terminologii, po ocenę stanu dyskusji i wartości poznawczej źródeł. Rozdział 2. opisuje metody badań podwodnych stanowisk archeologicznych na Krymie. Analizowane są metody podwodnych poszukiwań archeologicznych, dokumentacji i opisu badanych obiektów, a także strategie prowadzenia podwodnych prac wykopaliskowych.

Zasadnicze znaczenie dla wartości rozprawy mają analityczne rozdziały 3. i 4. Obszerny rozdział 3. zawiera informacje o zebranych do analizy typach stanowisk, koncentrując się przy tym na okolicznościach ich odkrycia oraz historii badań. Ostatecznie autorowi udało się zestawić informacje o 101 podwodnych stanowiskach archeologicznych i 10 znaleziskach przypadkowych znajdujących się w wodach Półwyspu Krymskiego, które omówił na 7. wyodrębnionych akwenach.

Warto w tym miejscu podkreślić kompetencje autora dysertacji, który badał 19 z wymienionych w katalogu stanowisk, co świadczy o dużym, wieloletnim zaangażowaniu w prace terenowe. Ponadto przeanalizowano obiekty archeologiczne z wód śródlądowych półwyspu (zarówno słodkich jak i słonych), obiekty zlokalizowane na dużych głębokościach oraz znaleziska przypadkowe.

W rozdziale 4. wyróżniono kategorie podwodnych stanowisk archeologicznych Krymu, takie jak: zatopione części osad i osiedli, zatopione nekropolie, obiekty portowe, takie jak mola, hangary i latarnie morskie, kotwiczowiska, a także wraki statków. Wyniki zaprezentowanej tam analizy wykorzystał Autor w komparatywnych, syntetyzujących rozważaniach przedstawionych we wnioskach.

Czy droga do osiągnięcia zamierzonego rezultatu jest poprawna metodycznie? Lektura rozdziału 3. przynosi wrażenie, że na pewno była systematyczna i rzetelna. Polegała na

zgrupowaniu i ujednoczeniu dokumentacji z badań wykopaliskowych prowadzonych przez różnych badaczy, w rozciągniętym okresie czasu, przy zmieniających się konwencjach eksploracji i dokumentowania. Zmienne były też poglądy na temat potrzeby zachowania, bądź odrzucenia elementów o różnej wartości poznawczej i stanie zachowania. Możliwość wprowadzenia przez Doktoranta własnej inwencji była tu ograniczona.

Wartość syntetyzującą mają przede wszystkim rozdział 4. oraz wnioski. Autor przedstawił tu swoje ogólne przemyślenia i poglądy na temat różnych typów stanowisk podwodnych na Krymie oraz wpływu warunków środowiskowych na stan ich zachowania. Odniósł się do opinii swoich poprzedników i przedstawił swoje zdanie oparte na własnych przemyśleniach, refleksjach płynących z nowszej literatury przedmiotu i analizy zebranego przez siebie, obszernego materiału dowodowego. Głównie te dwa rozdziały potwierdzają, że praca jest twórcza, a wynik oryginalny.

Całość dopełnia obszerny katalog źródeł liczący 544 strony, stanowiący zakończenie dysertacji. Jego głównym zamierzeniem jest identyfikacja i inwentaryzacja wszystkich znanych podwodnych stanowisk archeologicznych. Właściwe rozpoznanie formy i funkcji poszczególnych zabytków nie zawsze jest łatwe i oczywiste. Informacje zebrane w katalogu poświadczają, że Autor uzyskał niezbędne w tym zakresie kompetencje. Autor wypełnił w ten sposób wymóg zebrania wszystkich informacji, ale kosztem możliwości ukazania tła kulturowego opisywanych przez siebie zjawisk. Jest to raczej prezentacja odkryć, dająca podstawę do dalszych studiów porównawczych.

Uwagi krytyczne

Z obowiązku recenzenta winien jestem przedstawić uchybienia i niedostatki pracy. Nie ma ich wiele i nie mają istotnego wpływu na ostateczną ocenę.

W pracy dokonano klasyfikacji podwodnych obiektów archeologicznych na akwenach wokół Półwyspu Krymskiego. Proponowana klasyfikacja opiera się na dwóch głównych zasadach. Przede wszystkim uwzględniono wpływ różnych warunków naturalnych szelfu czarnomorskiego na różnorodny stopień zachowania podwodnych obiektów. Po drugie, uwzględniono dobór metod badawczych dla stanowisk znajdujących się pod wpływem wyżej wymienionych warunków przyrodniczych. Cechy klasyfikacyjne obiektów podwodnych są śledzone nie tyle na podstawie ich chronologii, ile na podstawie powyższej różnorodności czynników naturalnych i stanu zachowania.

Z punktu widzenia teorii nauk mamy tutaj do czynienia z systematyzacją, czyli jednostopniową klasyfikacją danego zbioru polegającą na uporządkowaniu pojęć podrzędnych

względem danego pojęcia, wykorzystaną w wersji semiotycznej, czyli taki, który zazwyczaj ma zastosowanie przy katalogowaniu materiałów archeologicznych.

Pamiętając jednak, że według K. Ajdukiewicza oraz T. Kotarbińskiego klasyfikacja polega na uporządkowaniu pojęć podrzędnych względem danego pojęcia, przy czym żaden element nie może należeć równocześnie do dwóch członów takiego podziału (zasada rozłączności), zaś wszystkie człony mają dać w sumie na powrót zbiór dzielony (zasada zupełności), należy zastanowić się czy wybrane kryteria systematyzacji zostały dobrane poprawnie?

W zakresie cytowania spotykamy różnego rodzaju usterki edytorskie oraz nie przestrzeganie zasady cytowania źródła pierwotnego, spowodowane zapewne dużą objętością rozprawy. Dowodnym tego przykładem są np. ilustracje nr 2.44, 2.47, gdzie to autor w zakresie metod wypracowanych przez polskich badaczy odwołuje się tylko do popularnonaukowych książek Zdzisława Skroka („Archeologia mórz” z 1982 roku, „Archeologia podwodna” z 1991 roku), nie cytując źródeł pierwotnych pochodzenia ilustracji, jakim były publikacje Gerarda Wilke i Andrzeja Koli z lat 80-tych ubiegłego wieku.

Podsumowanie

W konkluzji należy podkreślić, że doktorantowi udało się po analizie zebranych źródeł, omówić rzeczowo i szczegółowo temat zakreślony w tytule rozprawy, wykazując się ogólną wiedzą teoretyczną na temat ustaleń archeologii podwodnej Półwyspu Krymskiego, a także umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Niewątpliwym osiągnięciem naukowym recenzowanej pracy jest umiejętne i szczegółowe zaprezentowanie dostępnych źródeł archeologicznych, które tworzy pierwszą systematyzację podwodnego dziedzictwa archeologicznego Półwyspu Krymskiego. Wiedza o rozmieszczeniu, stanie zachowania i wartości podwodnych stanowisk archeologicznych pozwoli je lepiej chronić lub planować wyprzedzające badania archeologiczne. Zgromadzone dane powinny także posłużyć do planowania i prowadzenia przyszłych inwestycji w wodach wokół półwyspu. Recenzowana praca stanowi bez wątpienia ważny element w przyszłym funkcjonowaniu systemu ochrony dziedzictwa tego rejonu, na tym etapie wpływając przede wszystkim na świadomość istnienia niezwykle bogactwa różnorodnych stanowisk archeologicznych ale także realnych zagrożeń dla ich dalszego istnienia. Badacze zainteresowani tą tematyką otrzymują także wyczerpujące kompendium różnego typu stanowisk

archeologicznych z różnych okresów czasu, z jakimi spotkamy się u wybrzeży Krymu wraz z informacjami dotyczącymi wpływu czynników środowiskowych na proces ich formowania.

Podkreślić należy, że recenzowana dysertacja wpisuje się w zapisy Konwencji UNESCO z 2001 roku ratyfikowanej zarówno przez Polskę jak i przez Ukrainę, nakładającej na państwa obowiązek współpracy i wzajemnej pomocy w zakresie ochrony i zarządzania obiektami podwodnego dziedzictwa kulturowego, i może stanowić przykład dobrych praktyk w zakresie współdziałania w obszarze badań, dokumentacji, konserwacji oraz prezentacji rzeczonych obiektów.

Całość dysertacji zasługuje bez wątpienia na pozytywną ocenę. Z przekonaniem stwierdzam, że praca doktorska pana mgra Vyacheslava Gerasimova wypełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim w Ustawie z dnia 3 lipca 2018 r., art. 187 (Dz.U. 2018 nr 1669) i rekomenduję ją do dalszych etapów postępowania.

Waldemar Osowski